

Інструкція до практичного заняття

Тема: Вікові особливості уяви у дітей та методи діагностики

Мета: систематизувати, узагальнити знання студентів з теоретичних питань теми «Вікові особливості уяви у дітей та методи діагностики». Формувати вміння здобувачів фахової передвищої освіти використовувати теоретичні знання в професійній діяльності, враховувати психологічні особливості дітей та відповідні методи дослідження. Розвивати психологічну компетентність студентів, аналітичні здібності, критичне мислення. Виховувати допитливість та активність щодо професійного саморозвитку.

Тип заняття: практичний.

Засоби навчання: інтерактивна дошка Padlet, інструкція до практичного заняття, практичні ситуації та ділові ігри.

Література:

1. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терещка. Київ : Слово, 2016. 608 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
3. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
4. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
5. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.

Хід заняття

1. Актуалізація опорних знань

1. Психологічна сутність уяви й уявлень.
2. Зародження уяви в ранньому дитинстві.
3. Розвиток уяви в дошкільному дитинстві:
  - 3.1. Уява в молодшому та середньому дошкільному віці.
  - 3.2. Уява старшого дошкільника.
4. Уява молодшого школяра.
5. Психолого-педагогічні умови розвитку уяви дітей.
6. Діагностика розвитку уяви дітей.

2. Практична частина

А) Перевірка домашнього завдання

- бліц-опитування «Психологічний словник».

Б) Презентація доповідей, рефератів:

1. Розвиток уяви в дошкільному дитинстві:
2. Уява в молодшому та середньому дошкільному віці.
3. Уява старшого дошкільника.
4. Уява молодшого школяра.

В) Практичне виконання психологічних завдань.

Ознайомлення з методиками діагностики ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Діагностика оригінальності рішення задач на уяву Підготовка дослідження

Підібрати 20 карток із намальованими на них фігурами і контурне зображення частин предметів, наприклад, стовбур з однією гілкою, коло – голова з двома вухами, і прості геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник).

Підготувати кольорові олівці, папір.

Проведення дослідження

Дитину 6–7 років просять домалювати кожен із фігур так, щоб утворилась будь-яка картинка.

Обробка даних

Виявляють ступінь оригінальності, незвичності зображення. Підраховують коефіцієнт оригінальності кожної дитини, який дорівнює кількості малюнків, які не повторюються в неї і не повторюються (за характером використання заданого еталону для домальовування) ні в кого з дітей групи.

Коефіцієнт оригінальності співвідносять з одним із 6 типів рішення задачі на уяву.

0 тип – характеризується тим, що дитина ще не сприймає задачу на побудову образу уяви з використанням заданого елемента. Вона не домальовує його, а малює поруч щось своє (вільне фантазування).

I тип – домальовує фігуру на картці так, що утворюється зображення окремого об'єкта (дерево), але зображення контурне, схематичне, без деталей.

II тип – зображується окремий предмет, але з різноманітними деталями.

III тип – зображуючи окремий предмет, дитина вже залучає його до будь-якого уявного сюжету (не просто дівчинка, а дівчинка, яка робить зарядку).

IV тип – зображує декілька об'єктів за уявним сюжетом (дівчинка гуляє з собакою).

V тип – задана фігура використовується якісно по-новому.

Якщо в I-IV типах вона виступає як основна частина картинки, яку малювала дитина, то тепер фігура постає одним з другорядних елементів для створення образу уяви.

Діагностика творчої уяви

Підготовка дослідження

Вибрати декілька картинок доступного для дитини змісту. Підібрати матеріал для словникової творчості (тема казки, її задум, початок, персонажі;

початок, тема повинні бути емоційно насиченими, доступними, містити проблемну ситуацію).

Проведення дослідження

I варіант.

Дитину (4–7 років) просять придумати казку за заданим планом та персонажами.

II варіант.

Дитині послідовно показують одну чи декілька картинок і просять придумати за ними казку.

Обробка даних

Оцінюють оригінальність кожної казки за такими показниками:

1. Наявність сюжету, задуму казки, її відповідність назві, плану чи картинці, героям.
2. Характер переробки і перетворення образів сприймання чи пам'яті, особливості їх комбінування при відтворенні образів і образних ситуацій.
3. Повнота і деталізація викладу.
4. Кількість відтворених образів і образ ситуації.
5. Емоційна насиченість змісту казки.
6. Словесне позначення зовнішнього вигляду персонажів, обстановки, обставин здійснення дій.

Діагностика репродуктивної уяви при сприйманні літературного твору

Підготовка дослідження

Підібрати літературні тексти, які їм не знайомі у відповідності до віку дітей. Розбити тексти на смислові одиниці, підготувати запитання для бесіди за текстами, матеріал для малювання.

Проведення дослідження

Експериментатор виразно читає підібраний текст 2 рази, потім пропонує дитині (5–7 років) переказати його. Розповідь і дії дошкільника не переривають до тих пір, поки він не розкаже все сам. Тільки після цього можна задавати питання, цілеспрямовано виявляючи розуміння тексту дитиною: основну ідею твору, його сюжет, образи героїв, оточуюче. Якщо в дитини є труднощі щодо початку оповідання, її можна запитати: «Про що це оповідання?»

Потім її просять скласти «словесний портрет» героя, описати зовнішність, одяг, характер. Пропонують розказати будь-який епізод.

Потім діти ілюструють текст, малюють персонажів чи епізоди.

Протокол містить переказ, запитання експериментатора, відповіді дитини. А також фіксується емоційна виразність мови (інтонації, паузи, наголоси тощо), поведінка під час переказу: зосередженість на відтворенні тексту, відволікання, міміку, виразні рухи.

Обробка даних

Репродуктивну уяву оцінюють за показниками:

- 1) ступінь відповідності відтворених образів і їх систем (описи і малюнки) образам твору;
  - 2) оцінне ставлення дітей до дій персонажів, які співпадають з тією роллю, яку грає персонаж у казці;
  - 3) емоційна насиченість відтворених образів і образних ситуацій;
  - 4) ступінь правильності відтворення послідовності епізодів у сюжеті;
  - 5) ступінь відмінності створених образів від даних у тексті.
- Виявляють вікові особливості образів репродуктивної уяви.

Діагностика уяви в словесній творчості

Підготовка дослідження

Придумати початок казки про зайчика.

Проведення дослідження

Проводять 4 серії експерименту індивідуально з дітьми 6–7 років.

Перша серія

Пропонують придумати казку про зайчика за початком.

Друга серія

Пропонують придумати казку за запропонованою темою (про пригоди маленького цуценяти).

Третя серія

Пропонують придумати казку за заданою назвою «Нерозлучні друзі».

Четверта серія

Пропонують придумати казку на вільну тему.

У всіх серіях беруть участь одні й ті ж діти. Серії проводяться з інтервалом у 2–4 дні.

Обробка даних

Дані протоколів заносять у таблиці в кожній серії окремо і для кожної дитини. Відзначається виразність мови і мовлення дітей, визначають джерела уяви (казки, досвід, мультфільми тощо), а також операції побудови образів, які використані дітьми.

Таблиця 2.24

Композиція казок

Прізвище, ім'я дитини, вік	Зачин	Зав'язка	Розви- ток сю- жету	Куль- мінація	Розв'язка	Закінчен- ня

Таблиця 2.25

Структурні особливості казок

Прізвище, ім'я дитини, вік	Сюжет			Персонажі	
	Побуто- вий	Пригодниць- кий	Казко- вий	Голо- вні	Другорядні

Таблиця 2.26

Мовні особливості казок

Прізвище, ім'я дитини, вік	Опис ситуа- ції, герої	Діало- ги	Пряма мова	Непряма мова	Використання образних висновків

Діагностика рівня розвитку уяви (Ігрова методика «Де чие місце?»)

Пропонована ігрова методика для дітей 4–6 років не лише дозволяє визначити, наскільки у дитини розвинена уява, але і є засобом її розвитку. Психологічний сенс даної методики полягає в тому, аби поглянути, наскільки дитя зуміє проявити свою уяву в жорстко заданій наочній ситуації: відійти від конкретності і реальності (наприклад, від питання дорослого), змоделювати в думці всю ситуацію цілком (побачити ціле раніше частин) і перенести функції з одного об'єкту на іншій.

Стимульний матеріал.

Для проведення цієї методики-гри підійде будь-яка сюжетна картинка, правда, з деякими особливостями. Ось приклад такої картинки (мал. 2.28).

Рис. 1

Мал. 2.28

Біля всіх змальованих предметів розташовані порожні кружечки. Для гри також знадобляться такі ж по величині кружечки, але вже з намальованими на них фігурками (мал. 2.29). Всі змальовані в кружечках фігурки мають своє певне місце на картинці.

Ігрове завдання.

Дорослий просить дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки в «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там виявилися.

Аналіз виконання завдання.

Залежно від рівня розвитку уяви діти можуть по-різному вирішувати цю задачу. Одні діти (перший рівень) зазнають значні труднощі, виконуючи завдання. Вони, як правило, ставлять фігурки на їх «законні» місця, а всі пояснення зводять до наступного: собака в будці тому, що вона має бути там. Якщо ж дорослий сам поставить кружечки на «чужі» місця, то маля весело сміятиметься, але пояснити, чому вони там виявилися, все одно не зможе. Якщо ж вам вдасться добитися від дитини якихось пояснень, то вони будуть шаблонні і стереотипні: «Кішка на клумбі тому, що вона сховалася», «Собака в ставку тому, що вона сховалася» і тому подібне. Від кого і чому

кішка або собака сховалися, діти при цьому рівні розвитку уяви відповіді не можуть. В той же час ситуація корінним чином змінюється, якщо ми приберемо цілу картинку і, залишивши лише кружечки, поговоримо з дитиною про те, де і чому може знаходитися той або інший персонаж.

У таких бесідах з дорослим діти, як правило, показують значно кращі результати, чим при самотньому поясненні. Вони можуть придумати – правда, дуже короткі і нескладні – ситуації й історії (в основному за сюжетами знайомих ним розповідей і казок), що пояснюють незвичайне положення персонажів.

Інші ж діти (**другий рівень**) особливих проблем при виконанні цього завдання мати не будуть. Вони легко поставлять кружечки з персонажами на «чужі» місця, проте пояснення викликатиме у них труднощі. Деякі навіть почнуть ставити фігурки на їх місця, ледве ми попросимо розповісти, чому той або інший персонаж опинився на непідходящому місці. Розповіді дошкільників з цим рівнем розвитку уяви, як правило, мають під собою реальне підґрунтя, принаймні, малята дуже стараються це довести.

«Торік на дачі я бачив, як кішка залізла на дерево (поміщає кішку на дерево), тато мені розповідав, що собаки дуже люблять купатися (ставить собаку в ставок). По телевізору показували, що собака подружився з пташкою і пустив її до себе жити (ставить пташку в будку)» і тому подібне.

Якщо змінити завдання і попросити дітей пояснити, як розставив персонажі дорослий або інша дитина, то їх розповіді стануть змістовнішими і детальнішими, чим тоді, коли вони самі ставили картинку і намагалися пояснити свої дії.

Якщо ж прибрати велику картинку, то на відміну від дітей з першим рівнем розвитку уяви вони майже не реагуватимуть на це, тобто їх розповіді і пояснення не стануть якісно ні гірше, ні краще.

Діти з високим (третім) рівнем розвитку уяви без зусиль розставляють кружечки на «чужі» місця і пояснюють свої кроки. Для них характерний такий етап, коли вони обдумують запропоноване дорослим завдання.

Деякі навмисно відводять очі від картинки, задумливо дивляться в стелю, встають, аби краще побачити зображення, примружуються і так далі. Інколи цей етап завершується тим, що малюк бере на себе яку-небудь роль, виходячи з якої він і вестиме пояснення.

Наприклад: «Я чарівник, зараз я оживлю цю картинку», – а потім слідує фантастична розповідь, що пояснює незвичайне місце розташування предметів. Або після деяких роздумів: «На столі лежала картинка, і ніхто не знав, що з нею робити. Але подув вітер (дитина починає дути), і всі предмети розбіглися». Далі слідує казковий сюжет. Важливою особливістю в поясненнях дітей з високим рівнем розвитку уяви є те, що вони зв'язують в своїй розповіді окремі епізоди, предмети і частини картинки в єдиний цілісний сюжет. Інша особливість у тому, що їм легше даються пояснення тоді, коли вони ставлять предмети самі, чим коли їх просять розповісти про предмети, розміщені кимось іншим. Це, ймовірно, пояснюється тим, що ці

діти в своїх діях керуються із самого початку задумом, він ними управляє. Коли ж їм треба пояснити «чуже», то вони повинні проникнути в «чужий» задум, а цього діти в дошкільному віці, як правило, робити ще не вміють.

Всі змальовані в кружечках фігурки мають своє певне місце на картинці, ми ж просимо дитину уважно розглянути малюнок і поставити кружечки в «незвичайні» місця, а потім пояснити, чому вони там виявилися.

Формування уяви у дітей передбачає відому свободу у використанні нормативів і зразків діяльності. Жорстко задані і некритично засвоєні малюком системи зразків перешкоджають творчому вирішенню завдань, ведуть до одноманітних, стереотипних дій, перешкоджають прояву індивідуальності.

Таким чином, кажучи про розвиток уяви в дошкільному віці, можна використовувати ще один показник, а саме поглянути, як дитина застосовує на практиці засвоєні зразки й еталони, тобто чи є ці зразки «шорами», що обмежують її діяльність і що перешкоджають розвитку її уяви і фантазії, або вони складають необхідний базис, на якому згодом будуються уява і творчість дитини.

Методика вивчення уяви дошкільників при розумінні казкових образів

Підготовка дослідження

Підібрати казку для читання (наприклад, «Півник – Золотий гребінець і диво-млинок»), скласти питання, що допомагають дитині при переказі казки у випадках виникнення труднощів.

Підготувати папір, кольорові олівці для малювання.

Проведення дослідження

Дітям 4–7 років виразно читають казку. Після читання проводять 2 серії експериментів.

1-я серія.

З'ясовують, наскільки дитина зрозуміло сюжет і образи головних героїв казки. Якщо малюку важко, то йому ставлять підготовчі запитання:

1. Назви головних героїв казки.
2. Хто тобі сподобався в казці? Чому?
3. Хто не сподобався? Чому?
4. Про що ця казка?

2-я серія.

Дітей просять намалювати головних персонажів казки (Півника – Золотого гребінця, диво-млинок, горох). Експеримент можна проводити колективно, але при цьому необхідно стежити, аби кожна дитина виконувало завдання індивідуально.

Обробка даних

Визначають міру відповідності оригіналові створеного дітьми образу (кількість відповідних деталей, ускладнення і збагачення створеного образу). Описують вікові зміни в розумінні – відтворенні казкових образів. Результати оформляють в таблицю:

Вік дітей	Відсутність відповідності образів	Часткова відповідність образів	Повна відповідність образів	Ускладнення образу	Збагачення образу
3 роки 4 роки 5 років 6 років 7 років					

Методика вивчення побудови дошкільниками образів казкових персонажів

Підготовка дослідження

Підготувати папір, кольорові олівці або фарби. Продумати включення в експеримент казкових персонажів, що істотно відрізняються від реальних (наприклад, Костій Безсмертний, Баба Яга, відьма і ін.), а також чарівні перетворення казкових героїв, наприклад Іванка в козеня, Василини Прекрасної в жабу і так далі.

Проведення дослідження

Експеримент проводиться колективно з дошкільниками 3–7 років (але при цьому необхідно слідкувати, аби діти виконували завдання самостійно).

Спочатку їх знайомлять з образами казок або нагадують про ці образи і їх перетворення, читаючи виразно відповідні твори або уривки з них.

1-я ситуація.

Дітей просять намалювати ці образи і перетворення, потім запитують про зміст намальованого.

2-я ситуація.

Дітей просять розповісти про образи і перетворення.

Обробка даних

За кожною ситуацією аналізують міру відповідності образу оригіналові (кількість відповідних деталей, ускладнення і збагачення образу), особливості зображення чарівних перетворень, переходу з одного стану в інший. Результати оформляють в таблицю.

З'ясовують вікові зміни у відтворенні казкових персонажів і чарівних перетворень, аналізують труднощі при відтворенні, встановлюють ефективність передачі образу при словесній і образній формі: як легше передати дитині образ і перетворення – за допомогою слів або за допомогою малюнка.

Вік дітей	Відсутність відповідності образів	Часткова відповідність образів	Повна відповідність образів	Ускладнення образу	Збагачення образу
3 роки					
4 роки					
5 років					
6 років					
7 років					

Методики діагностики універсальних творчих здібностей для дітей 4–5 років

1.Методика «Сонце в кімнаті»

Підстава: реалізація уяви.

Мета: виявлення здібностей дитини до перетворення «нереального» в «реальне» в контексті заданої ситуації шляхом усунення невідповідності.

Матеріал: картинка із зображенням кімнати, в якій знаходиться чоловічок і сонце; олівець.

Інструкція до проведення

Педагог, показуючи дитині картинку: «Я даю тобі цю картинку. Поглянь уважно і скажи, що на ній намальоване».

Після перерахування деталей зображення (стіл, стілець, чоловічок, лампа, сонечко і т. д.) педагог дає наступне завдання: «Правильно. Проте, як бачиш, тут сонечко намальоване в кімнаті. Скажи, будь ласка, так може бути або художник тут щось наплутав? Спробуй виправити картинку так, щоб вона була правильною».

Користуватися олівцем дитині не обов'язково, вона може просто пояснити, що потрібно зробити для «виправлення» картинки.

Обробка даних

В ході обстеження психолог оцінює спроби малюка виправити малюнок. Обробка даних здійснюється за п'ятибальною системою.

1. Відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю, як виправити», «Картинку виправляти не потрібно») – 1 бал.
2. Формальне усунення невідповідності (стерти, закрасити сонечко) – 2 бали.
3. Змістовне усунення невідповідності:
  - а) проста відповідь (намалювати у іншому місці – «Сонечко на вулиці») – 3 бали;
  - б) складна відповідь (переробити малюнок – «Зробити з сонечка лампу») – 4 бали.
4. Конструктивна відповідь (відокремити невідповідний елемент від інших, зберігши його в контексті заданої ситуації: «Картинку зробити», «Намалювати вікно», «Посадити сонечко в рамку» і т. д.) – 5 балів.

Методика «Складна картинка»

Підстава: вміння бачити ціле раніше частин.

Мета: визначення вміння зберегти цілісний контекст зображення в ситуації його руйнування.

Матеріал: картонна картинка, що складається (має чотири згини), із зображенням качки (розмір 10×15 см).

Інструкція до проведення

Педагог, пред'являючи дитині картинку, говорить: «Зараз я тобі дам цю картинку. Поглянь, будь ласка, уважно і скажи, що на ній намальоване?» Вислухавши відповідь, педагог складає картинку і запитує: «Що стане з качкою, якщо ми складемо картинку ось так?»

Після відповіді дитини картинка розправляється, знову складається, а малюку задається знов те саме запитання.

Всього застосовується п'ять варіантів складання – «кут», «місток», «будиночок», «труба», «гармошка».

Обробка даних

У ході обстеження дитини педагог фіксує загальний сенс відповідей при виконанні завдання.

Обробка даних здійснюється за трибальною системою. Кожному завданню відповідає одна позиція при згинанні малюнка. Максимальна оцінка за кожне завдання – 3 бали. Всього – 15 балів.

Виділяються наступні рівні відповідей.

1. Відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю» «Нічого не стане», «Так не буває») – 1 бал.

2. Відповідь описового типу, перерахування деталей малюнка, що знаходяться в полі зору або поза ним, тобто втрата контексту зображення («У качки немає голови», «Качка зламалася», «Качка розділилася на частини» і т. д.) – 2 бали.

3. Відповіді комбінованого типу: збереження цілісності зображення при згинанні малюнка, включення намальованого персонажа в нову ситуацію («Качка упірнула», «Качка запливла за човен»), побудова нових композицій («Неначе зробили трубу і на ній намалювали качку») і т. д. – 3 бали.

Деякі діти дають відповіді, в яких збереження цілісного контексту зображення «прив'язане» не до якої-небудь ситуації, а до конкретної форми, яку приймає картинка при складанні («Качка стала будиночком», «Стала схожа на місток» і т. д.). Подібні відповіді відносяться до комбінованого типу і також оцінюються в 3 бали.

Методика «Як урятувати зайчика»

Підстава: надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень.

Мета: оцінка здатності і перетворення завдання на вибір у завдання на перетворення в умовах перенесення властивостей знайомого предмету в нову ситуацію.

Матеріал: фігурка зайчика, блюдце, відерце, дерев'яна паличка, здута повітряна кулька, аркуш паперу.

Інструкція до проведення

Перед малюком на столі розташовують фігурку зайчика, блюдце, відерце, паличку, здуту кульку й аркуш паперу.

Педагог, беручи в руки зайчика, говорить: «Познайомся з цим зайчиком. Одного дня з ним трапилася така історія. Вирішив зайчик поплавати на кораблику по морю і відплив далеко-далеко від берега. А тут почався шторм, з'явилися величезні хвилі, і став зайчик тонути. Допомогти зайчикові можемо лише ми з тобою. У нас для цього є декілька предметів (педагог звертає увагу дитини на предмети, розкладені на столі).

Що б ти вибрав, аби врятувати зайчика?»

Обробка даних

В ході обстеження фіксуються характер відповідей дитини і їх обґрунтування. Дані оцінюються за трибальною системою.

Перший рівень.

Дитя вибирає блюдце або відерце, а також паличку, за допомогою якої можна зайчика підняти з дна, не виходячи за рамки простого вибору; малюк намагається використовувати предмети в готовому вигляді, механічно перенести їх властивості в нову ситуацію. Оцінка – 1 бал.

Другий рівень.

Вирішення з елементом простого символізму, коли дитина пропонує використовувати паличку як колоду, на якій зайчик зможе допливти до берега. В цьому випадку дитя знов не виходить за межі ситуації вибору. Оцінка – 2 бали.

Третій рівень.

Для порятунку зайчика пропонується використовувати здуту повітряну кульку або аркуш паперу. Для цієї мети потрібно надути кульку («Зайчик на кульці може відлетіти») або зробити з аркуша кораблик.

У дітей, що знаходяться на цьому рівні, має місце установка на перетворення наявного предметного матеріалу. Вихідне завдання на вибір самостійно змінюється ними в завдання на перетворення, що свідчить про надситуативний підхід до нього дитини. Оцінка – 3 бали.

Методика «Дощечка»

Підстава: дитяче експериментування.

Мета: оцінка здатності до експериментування з об'єктами, що перетворюються.

Матеріал: дерев'яна дощечка, що являє собою з'єднання на петлях чотирьох дрібніших квадратних ланок (розмір кожної ланки 15×15 см).

Інструкція до проведення

Дощечка в розгорнутому вигляді лежить перед дитиною на столі. Педагог: «Давай тепер пограємо ось з такою дощечкою. Це не проста дощечка, а чарівна: її можна згинати і розкладати, тоді вона стає на що-небудь схожа. Спробуй це зробити».

Як тільки дитина склала дощечку вперше, педагог зупиняє її і запитує: «Що у тебе вийшло? На що тепер схожа ця дощечка?» Почувши відповідь

дитини, педагог знов звертається до неї: «Як ще можна скласти? На що вона стала схожа? Спробуй ще раз». І так до тих пір, поки малюк не зупиниться сам.

Обробка даних

При обробці даних оцінюється кількість відповідей дитини, що не повторюються, – назва форми предмету, що вийшов, в результаті складання дошки («гараж», «човник» і т. д.), по одному балу за кожну назву. Максимальна кількість балів не обмежується.

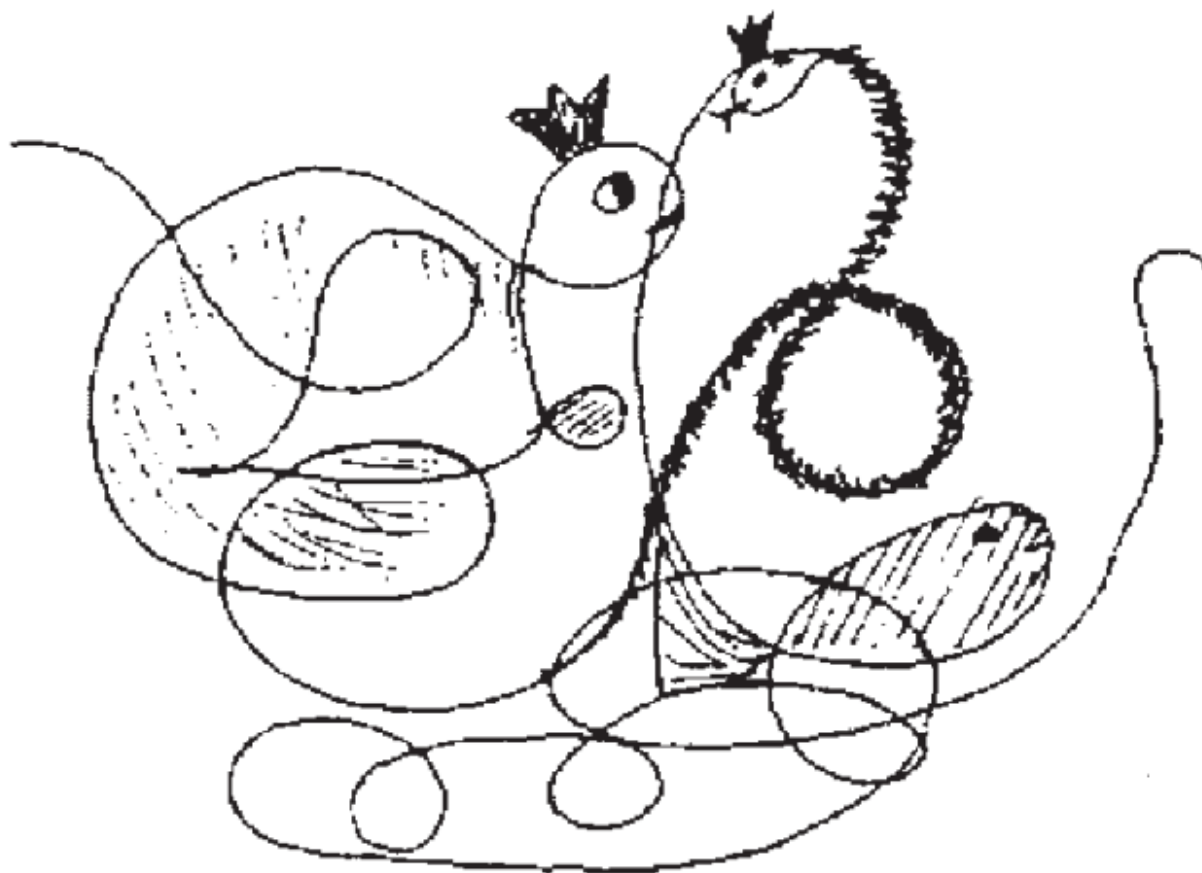
МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК

Наведені методики можуть використовуватись для діагностики уяви, імажинітивних процесів і креативності у дітей старшого дошкільного віку, про що йдеться в поданих інструкціях.

Метод музично-образної графіки

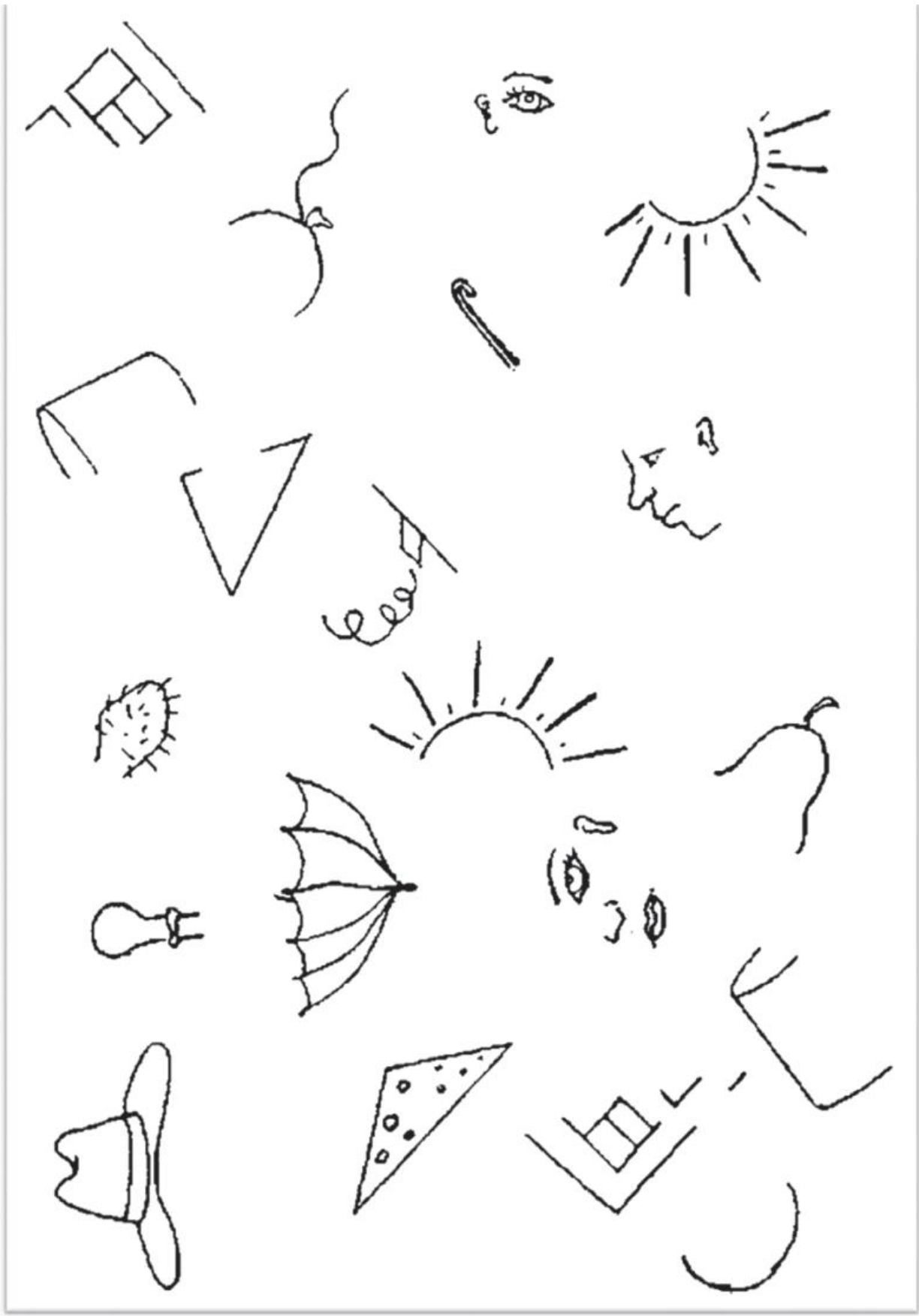
Даний метод – варіант графічного моделювання музики, може бути застосований в експериментальній практиці як засіб визначення рівня розвитку творчої уяви дітей 6–10-річного віку.

Завдання: дітям пропонується під музику, закривши очі, проводити на папері лінії відповідно до сприйняття музики, потім знайти в цих лініях образи і обвести їх олівцями різного кольору. Одна і та ж лінія може використовуватись у створенні декількох образів.

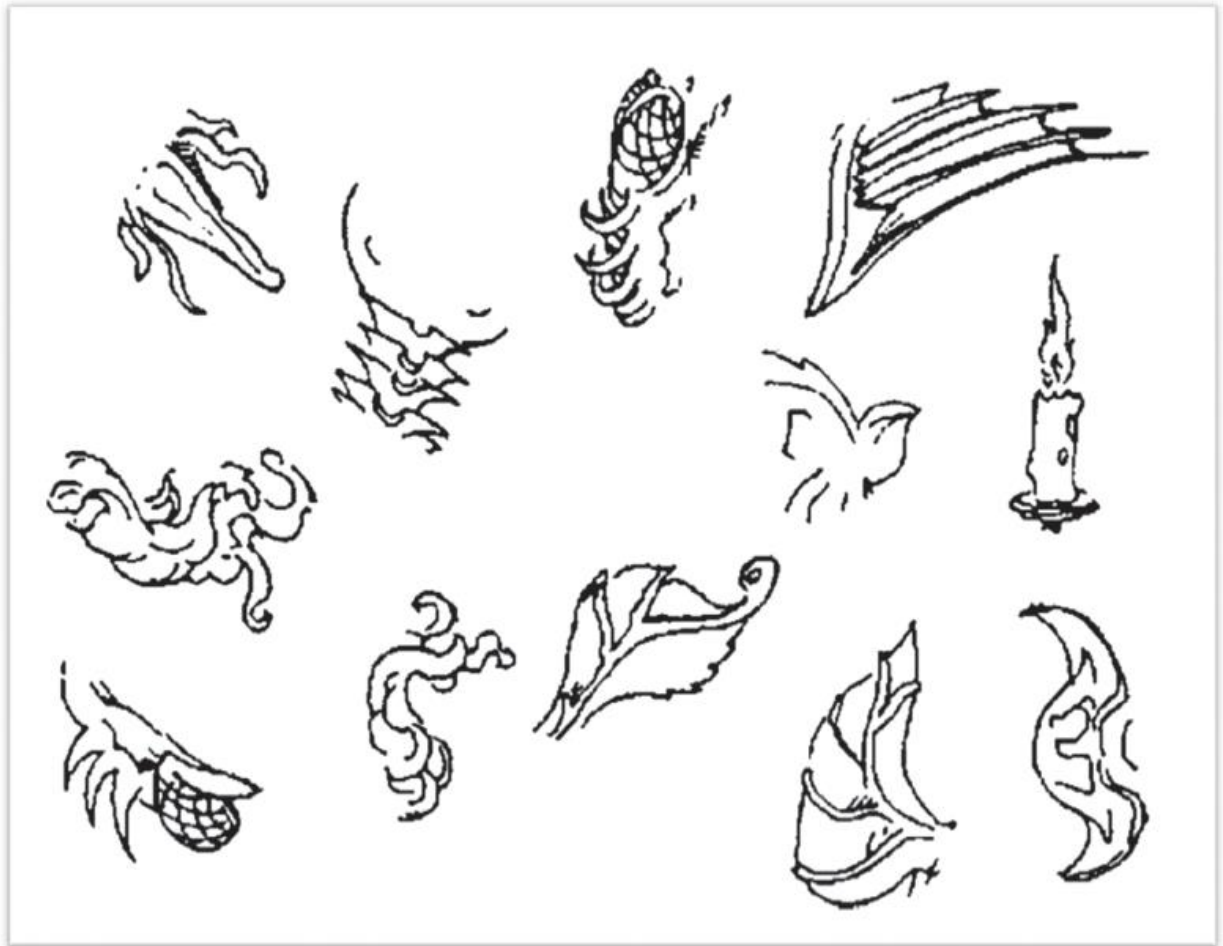

Результати оцінюються за наступними показниками:

Психодіагностичний комплекс художньо-графічних тестів

Завдання 1. Тест «Вільний малюнок» є своєрідною підготовкою до трьох останніх і виконує функції «звільнення» творчих потенцій, «занурення» у свій світ.

Для експериментатора це перша зустріч з дітьми, діалог на мові графіки, перша спроба розшифровки індивідуальної графічної мови.

Завдання полягає в тому, що діти виконують на папері будь-яке зображення (малюнок) за своїм бажанням.

Завдання 2. «Проективне тематичне малювання», так само як і «Вільний малюнок», є частиною широкого класу психодіагностичних методик, що ґрунтуються на відомій залежності від минулого досвіду випробовуваного, його фантазійної й асоціативної продукції, а також його інтерпретації неоднозначної ситуації.

Функціонування цих діагностичних інструментів докорінно відмінне від психометричної техніки. У першу чергу це стосується необмеженої свободи самовираження. Робота з проективним образом фантазії відрізняється тим, що мова комунікації не задається експериментатором.

Дається лише тема («Людина», «Дерево», «Будинок», «Неіснуюча тварина», «Інопланетяни», «Космічний пейзаж», «Відкриття планети» і т. п.).

Параметри вимірювань: оригінальність, емоційна експресія, організація цілого і деталей (композиційне рішення), рівень технологічності

(майстерність), різноманітність і відповідність засобів виразності задуму, «естетичність» (гармонія краси), індивідуальні прояви (унікальність).

Завдання 3. Тест «Картина світу» допомагає в якійсь мірі виявити особливості світосприймання, світовідчування дитини, суб'єктивне уявлення про навколишній світ.

Завдання 4. Тест «Автопортрет» дає інформацію про внутрішнє уявлення про себе самого, особливості самоствалення, уявлень про себе

Тест «Картина світу» (образ світу)

Тест «Картина світу» належить до класу графічних діагностичних методик.

Мета: вивчення індивідуальних особливостей «образу світу», «картини світу».

Інструкція: «Намалюйте «картину світу», тобто світ, його образ, як ви його собі уявляєте».

Матеріал: аркуш паперу розміром 250×150 см, олівці і фарби.

Інтерпретація

За даними Є.С. Романової й О.Ф. Потьомкіної, на підставі особливостей зображення було виділено п'ять основних видів малюнків.

1. «Планетарна» картина світу – зображення земної кулі, інших планет Сонячної системи – когнітивна картина світу, у вигляді загальноприйнятих нормативних знань.

2. «Пейзажна» – у вигляді міського або сільського пейзажу з присутністю людей, тварин, дерев, квітів і т. п.

3. Безпосереднє оточення, обстановка довкола себе, свого будинку, яка є насправді, або ситуативна – «те, що приходить на думку». Несподівані образи, лампа, свічка, що горить, що йдуть від відчуття людини.

4. Опосередкована або метафорична картина світу, що передає складний смисловий зміст, представлений у вигляді якого-небудь складного образу. Такого типу картина найбільш близька художньому, естетичному сприйняттю світу.

5. Абстрактна, схематична, така, що відрізняється лаконізмом побудови, у вигляді абстрактного образу, знаку, символу.

Виходячи з перерахованих видів зображень «картини світу», можна відзначити, що вони мають різні підстави, якими стають знання про планетарну будову, або власні почуття, що викликають ті або інші образи, або бажана картина світу і так далі.

За основу первинної інтерпретації тесту «Картина світу» можна взяти психологічні типи К. Юнга. Для виявлених восьми видів малюнків він виділив деякі характерологічні ознаки.

1. Емфатичний малюнок (імпресіоністський, експресивний) характеризує прагнення передати атмосферу безпосереднього вираження почуттів, вражень.

2. Гаптичний малюнок характеризує зображення яких-небудь внутрішніх відчуттів.

3. Ритмічний малюнок – в ньому головне значення набуває зображення руху.

4. Структурний малюнок – головна увага спрямована на передачу структури цілого. Це може бути як абстрактна фігура, так і складне ціле. Наприклад, площа міста.

5. Органічний малюнок відрізняється тим, що художник віддає в ньому перевагу органічно природним формам, прагне змалювати дерева, квіти, тварин, людину.

6. Малюнок, що перераховує, включає різні об'єкти, які важко об'єднати яким-небудь зв'язком. Часто зв'язок не просліджується зовсім.

7. Декоративний малюнок підпорядкований передачі кольору, є якими-небудь узорами, орнаментами, прикрасами.

8. Імажинативний малюнок містить який-небудь сюжет, запозичений з книги, окремих персонаж або образи власної фантазії.

Г. Рід встановив емпіричне співвідношення між психологічними типами, що описують (за Юнгом) властивості особистості дитини, і формами їх художнього вираження, що відображено в таблиці. 2.27.

Таблиця 2.27

**Співвідношення між психологічними типами (за Юнгом)
і формами їх художнього вираження**

Психологічний тип	Особистісний тип	Вид малюнка
Розумовий тип	Екстраверт Інтроверт	Перерахувальний Органічний
Емоційний тип	Екстраверт Інтроверт	Декоративний Імажинативний
Сенсорний тип	Екстраверт Інтроверт	Емфатичний Гаптичний
Інтуїтивний тип	Екстраверт Інтроверт	Ритмічний Структурний

Автопортрет

У психологічному сенсі автопортрет – ескіз особистості, інколи поверхневий, інколи глибокий, але це завжди – психологічний документ, а в разі двох, трьох і більше ескізів дає можливість прослідити процес змін, розвитку особистості.

Матеріал: олівець, аркуш паперу розміром 10×15 см (графічний варіант).

Інструкція: «Намалюйте свій автопортрет».

Попередня інформація для дітей повинна включати відомості про те, що таке автопортрет. Можна обмежитися лише визначенням, оскільки додаткова інформація про види автопортретів, конкретні художні приклади в деяких

випадках обмежують проблему вибору, спонтанність малюнка і формують стереотипи, повтори, імітації.

При аналізі малюнків виділяються ознаки зображення, на основі яких всі малюнки можна згрупувати таким чином

1. Естетичне зображення, як правило, належить дітям, що мають художні схильності і здібності. Ці малюнки характеризують легкість, точність, гнучкість ліній, виразність деталей, лаконічність і цілісність образу.

2. Схематичне зображення характерне для дітей «інтелектуального складу», схильних до узагальнень, абстрагування. Такі малюнки позбавлені неістотних деталей. Засоби втілення гранично обмежені, неемоційні.

3. Реалістичне зображення відповідає аналітичному когнітивному стилю і свідчить про схильність до деталізації.

4. Метафоричне зображення, як і естетичне, «презентує художника». Ці діти наділені розвиненою фантазією, здатністю до метафоричного, парадоксального мислення, володіють почуттям гумору, творчими здібностями.

5. «Автопортрет в інтер'єрі». Дитина, яка помістило себе в оточення яких-небудь предметів, на тлі природи або кімнати, наділена здатністю до сюжетного опису і спрямованістю на зовнішнє предметне оточення.

6. Емоційний автопортрет. Автори цих автопортретів володіють високою емоційністю, рефлексією. Причому малюнок в даному випадку може грати роль компенсації або захисту. Втілене переживання може бути протилежне до актуального емоційного стану.

7. Кінестетичний автопортрет – динамічне зображення руху або пози. Такий малюнок може свідчити про пластичну обдарованість дитини і потребу в пластичному самовираженні.

Автопортрет «зі спини» свідчить про небажання малювати після якої-небудь причини, почуття неповноцінності, стану невпевненості.

При обробці тесту інформативними є не лише загальні перераховані характеристики малюнків, але й окремі деталі:

- сила натиску, товщина ліній;
- наявність штрихування;
- розмір і висота зображення;
- міра схожості зображення з оригіналом;
- емоційна виразність зображення;
- художні й естетичні елементи, деталі;
- міра промальовування (наявність очей, носа, брів, рота, вії ...);
- тип зображення (бюст, повний зріст, профіль, анфас).

Р. Бернс, який адаптував тест «Автопортрет» в Інституті людського розвитку (США, м. Сіетл), трактує елементи автопортрета таким чином.

Голова.

Велика голова – інтелектуальні претензії або незадоволеність своїм інтелектом. Малюнок **маленької голови** відображає почуття інтелектуальної або соціальної неадекватності.

Очі.

Великі очі – підозрілість, прояв заклопотаності і гіперчутливості по відношенню до громадської думки.

Маленькі очі (або закриті) зазвичай передбачають самозаглибленість і тенденцію до інтроверсії.

Вуха і ніс.

Великі вуха – чутливість до критики.

Виділені ніздрі – схильність до агресії.

Ніс акцентований – сексуальні проблеми.

Рот.

Виділений рот відображає труднощі з мовленням.

Відсутність рота – або депресія, або млявість у спілкуванні.

Руки. Символізують контакт особистості з навколишнім світом.

Скуті руки – замкнена особистість.

Мляво опущені – неефективність.

Тендітні слабкі руки – фізична і психологічна слабкість.

Довгі, сильні руки – амбітність і сильна залученість у події зовнішнього світу.

Дуже короткі руки – відсутність амбіцій і почуття неадекватності. Ноги. Довгі – потреба в незалежності.

Великі – потреба в безпеці.

Малюнок без ніг означає нестабільність і відсутність основи.

Матеріал, отриманий у тесті «Автопортрет», можна також упорядкувати за схемою Г. Ріда, відповідно до психологічної типології К. Юнга:

– малюнок-перераховування – зображення декількох автопортретів при інструкції намалювати один (розумовий екстраверт);

– органічний малюнок – на тлі живої природи, рослин, тварин (розумовий інтроверт);

– гаптичний малюнок – зображення себе «в стані» (болить зуб, голова) (сенсорний інтроверт);

– емфатичний малюнок – зображення в явно прикрашеному вигляді з присутністю декору (сенсорний екстраверт);

– імажинативний малюнок – зображення себе у вигляді якого-небудь літературного, художнього персонажу або створеного у власній уяві (емоційний інтроверт);

– ритмічний малюнок – підкреслюється рух, дія (інтуїтивний екстраверт);

– структурний малюнок – зображення себе як є (інтуїтивний інтроверт).

Для повнішої інтерпретації тесту необхідна подальша робота із зіставлення показників, що виявляються при обробці малюнка з показниками інших методик і спостережень.

Ескіз пам'ятника героєві художнього твору

Мета: визначити рівень естетичного і творчого розвитку дітей.

Інструкція: Випробовуваним повідомляється про те, що існують у світі цікавої традиції – ставити пам'ятники героям улюблених літературних творів.

Так, в Мадриді є пам'ятник Дон Кіхоту і Санчо Панса, в Лейпцигу – Мефістофелю, у Франції – Д'Артаньяну. У 1956 р. в Італії біля підніжжя невеликого горба був відкритий пам'ятник головним героям казки Лоренцині – Піноккіо і Блакитній Феї. Внизу напис: «Безсмертному Піноккіо – вдячні читачі у віці від чотирьох до сімдесяти років». Маленька площа, на якій стоїть бронзова скульптура, обрамлена чотирма низькими стінами, прикрашеними мозаїчними панно, які відтворюють основні сцени казки. У 1895 р. в Альтдорфі, Швейцарія, був встановлений монумент на честь Вільгельма Телля, героя драми Ф. Шиллера. Цей пам'ятник – не лише чудова ілюстрація до драми Шиллера, але й гідний монумент героєві швейцарського народу. У США на Кардіфському пагорбі стоїть пам'ятник Тому Соєру і Геку Фінну – героям Марка Твена. Чавунні Том і Гек вирушають кудись у своїх веселих справах. Відчайдушні хлопчиська, босоногі, крокують уздовж Міссісіпі. Біля входу в Копенгагенський порт можна побачити маленьку русалку. Вона сидить на величезних каменях. Її сумні очі спрямовані удалину. Здається, що, спливши на поверхню моря, вона сидить при світлі місяця на скелях і задумливо дивиться на кораблі, що пропливуть мимо, прислухається до музики хвиль. Так жителі Копенгагена ушанували пам'ять геніального казкаря Ганса Крістіана Андерсена. В Одесі, Харкові, Жмеринці, Бердянську, Києві є пам'ятники героям сатиричного роману І. Ільфа та Є. Петрова «Золотого теля».

Можна показати фотографії цих пам'ятників дітям (взяти з Інтернету). Потім дітям пропонується висунути на конкурс свій проект – ескіз пам'ятника своєму улюбленому героєві художнього твору (літературного, музичного і т. д.) з розгорнутим обґрунтуванням і розробленим ескізом скульптурної композиції.

Обробка експериментальних даних (на основі експертних оцінок).

Показники естетичного розвитку:

- соціально-естетичні установки; – особливості художнього сприйняття;
- творчі здібності (оригінальність задуму і втілення);
- естетичні судження, критерії оцінки; – емоційне ставлення;
- мотиви вибору.

Рівні естетичного розвитку

1. Констатувальний рівень.

Характеристики: описовість, перерахування у відповідях, випадковість спостережень, невміння виділити з маси подробиць виразну деталь і сформулювати своє ставлення. Часто усвідомлене ставлення відсутнє або характеризується «чорно-білими» показниками – добре або погано, подобається чи ні, все без подробиць. Констатація того, що відбувається, переказ подій, цікавляться лише фабулою. Жанрові переваги – пригодницька, детективна література. Характерне наївно-реалістичне сприйняття мистецтва, відсутність індивідуального ставлення до мистецтва, уява не включена в процес сприйняття і діяльності.

3. Аналітичний рівень. Характерне прагнення не лише і не стільки описувати події, скільки міркувати з їх приводу, аналізувати їх. Творчість цих

дітей у порівнянні з дітьми, віднесеними до першому рівня, більш інтелектуальна, осмислена. Проте «аналітики» не люблять і не помічають подробиці, їх виклад втрачає певну долю безпосередності, емоційності. Аналіз неминуче ущемляє безпосередність сприйняття. Для дітей, відповідних цьому рівню, характерне захоплення науковою фантастикою, особливо сучасною. Мистецтво розглядається ними як цікава гра думок, наочне оформлення тих або інших соціальних і етичних проблем. До другого рівня відносяться також діти, що цікавляться творами соціально-психологічного жанру. Проте тут вони виявляють певну обмеженість: їх інтерес зводиться до постановки і вирішення етичних, філософських, соціальних і побутових проблем. Вони змістовно, аргументовано сперечаються, ставлять гострі питання, але не за книгою чи фільмом, а по суті поставленої проблеми, що свідчить про самостійність мислення.

3. Гармонійний рівень.

Третій рівень естетичного розвитку характеризується:

- а) цілісністю сприйняття мистецтва, емоційністю, особистим ставленням;
- б) синтезом безпосереднього сприйняття факту і бажанням його аналізувати;
- в) гармонією аналізу й синтезу, безпосереднього сприйняття і його осмислення, раціонального і емоційного начала;
- г) умінням відчувати природу мистецтва, умінням пізнавати стиль автора і відтворювати особливості твору, стилю автора або цілої художньої школи, інтересам до особистості і світовідчуження художника, вмінням знайти адекватну художню форму для вираження свого оригінального ставлення до дійсності в творчій діяльності.

Прийоми діагностики здібностей уяви «Якби...».

Пропонується скласти опис або намалювати картину про те, що станеться, якщо в світі що-небудь зміниться, – збільшиться в 10 разів сила гравітації; зникнуть закінчення в словах або самі слова; всі об'ємні геометричні фігури перетворяться на плоскі; хижакі стануть травоядними; всі люди переселяться на Місяць тощо.

Виконання подібних завдань не лише виявляє і розвиває здібності уяви, але й дозволяє краще зрозуміти влаштування реального світу, фундаментальних основ різних наук.

Гіперболізація. Збільшується або зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини або якості: придумується щонайдовше слово, найменше число; зображуються інопланетяни з великими головами або маленькими ногами; готується найсолодший чай або дуже солоний огірок. Стартовий ефект подібним фантазуванням може додати «Книга рекордів Гіннеса», що знаходяться на межі виходу з реальності у фантазію.

Аглутинація – поєднання несполучуваних у реальності якостей, властивостей, частин об'єктів: гарячий сніг, вершина провалля, об'єм

порожнечі, солодка сіль, чорне світло, сила слабкості або: дерево, що бігає, ведмідь, що літає, собака, що нявкає.

Проведення діагностичної методики на дослідження уяви.

Рефлексія та підведення підсумків заняття – бліц – опитування студентів.

- **Що нового Ви дізналися про особливості розвитку та діагностики пам'яті у дітей на практичному занятті?**

Завдання: оцініть інформацію, свої знання, вміння та навички, здобуті Вами під час практичного заняття за рівнем важливості для Вашої професійної підготовки та особистісного розвитку. Для формування відповіді скористайтеся табличкою.

Рефлексія практичного заняття

Кошик для сміття
непотрібна інформація

Інформація, знання, вміння і навички, які я можу використовувати зараз

Валіза
знання, вміння та навички, які важливі у майбутньому

Оцінювання знань та умінь здобувачів фахової передвищої освіти.

Домашнє завдання:

Підготуватися до практичного проведення методики з діагностики уяви у дітей.